

(m) ⁱⁱⁱ Oficina de Defensa
dels Drets del Menor
ODDM

 GOVERN
DE LES ILLES BALEARS
Conselleria de Benestar Social

La participació dels infants pot ser una realitat

Manual per a la participació

La participació dels infants pot ser una realitat

Manual per a la participació

Document elaborat per l'equip tècnic de l'ODDM, amb aportacions de Mª José Monzó i Maria Amengual

Equip tècnic: Miquel Crespí Font, Lourdes Lara Julián, Alonso Medinas Prats, Margalida Rubí Tomàs
Direcció: Javier Barés Marticorena

Edita: ODDM. Oficina de Defensa dels Drets del Menor
Conselleria de Benestar Social

Disseny: Inrevés

Dipòsit legal: PM 1910-2002

Impressió: Planogràfica Balear SL

Imprès en paper reciclat

Presentació

La infància no ha de ser un projecte dels adults. El període infantil és un valor en si mateix, en el qual el nin i la nina són els protagonistes principals amb un rol d'agents socials. La infància té coses a dir sobre el context social en què viu, té preguntes i respostes per donar. Per això cal implementar uns mecanismes que facilitin «dir i fer coses, on se'ls escolti, que puguin aportar solucions útils i eficaces» mitjançant la **participació infantil**.

Hi ha tot un seguit de fonaments normatius que ens marquen el camí: la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea i la Convenció sobre els drets de l'infant que preveu que els estats participants (entre ells Espanya) respectin i facin complir aquests drets:

- **Dret a manifestar l'opinió:** en tot allò que els interessa poden expressar la seva opinió, la qual serà escoltada i atesa convenientment. Dret a la llibertat d'expressió: cercar, rebre i difondre informació a qualsevol medi i país (art. 13).
- Dret a ser escoltats sobre els assumptes que afecten la pròpia vida. Quan els tribunals o altres òrgans oficials prenen decisions que els afecten han de tenir en compte el que pensen i desitgen els nins i les nines (art. 12).
- Dret al descans i a l'esplai, al joc i a les activitats apropiades a la seva edat i a participar lliurement en la vida cultural i de les arts. Els estats participants han de respectar i **promoure el dret de l'infant a participar plenament en la vida cultural i artística i han de propiciar oportunitats** apropiades, en condicions d'igualtat, de participar en la vida cultural, artística, recreativa i d'esplai.
- Dret a assumir un paper actiu a la comunitat i a la seva nació. **Llibertat d'associacionisme i llibertat per reunir-se pacíficament** (art. 15).

En virtut, doncs, de la protecció que mereixen els nins i les nines, la Conselleria de Benestar Social, a través de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor, està compromesa a promoure i facilitar l'aplicació i la difusió dels convenis, les recomanacions internacionals i la legislació nacional sobre els drets dels menors. I també a dur a terme la coordinació interdepartamental dels temes i de les matèries relacionats amb els menors i els seus drets i a fomentar la planificació integral i sectorial de les matèries que afecten els drets i la protecció dels menors i supervisar-ne l'execució.

Per tot l'anterior, l'ODDM presenta aquesta **guia de participació** com un instrument per a professionals de l'educació, de la dinamització i de l'ensenyança, per a agents socials, etc. És una primera aportació per iniciar un canvi: la concepció que la nostra societat té del paper de nins, nines i adolescents. Els infants són persones actives, capaces de descobrir problemes socials i familiars i amb capacitat per presentar propostes i solucions.

Fernanda Caro Blanco
Consellera de Benestar Social

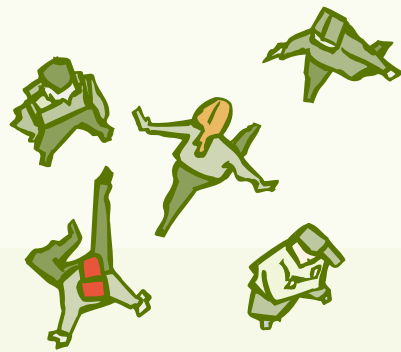
Índex

Introducció	4
Participació social	5
Per què la participació?	6
Requisits	8
Espais per participar	9
Nivells de participació: la metàfora de l'escala de Roger A. Hart.	10
Bases pedagògiques de la participació	12
Habilitats	13
La comunicació:	14
Verbal / no verbal	14
Directa / indirecta	14
Personal / instrumental	14
Estils	16
Lideratge:	18
Funcions i classes	19
Dinamitzador/a, el paper de la persona adulta	20
Actituds	22
Activitats i responsabilitats inherents al rol de coordinador	23
El grup	24
Característiques del grup	24
Classes de grups	25
Condicions	26
Etapas de la vida dels grups d'aprenentatge	26
Tècniques	27
Rols	28
Normes	29
Aspectes de la participació	29
Aspectes per avaluar	29
Conseqüències de la participació	30
Fonts bibliogràfiques	31

Introducció

Ja en el segle XVIII es va reconèixer que nins i nines tenien personalitat pròpia i necessitats específiques. Així i tot, avui, passats més de tres segles, quan pensam en un nin o una nina, ho feim en futur, en la persona que creix, que madura. A vegades ens hi referim com projectes de persona, ciutadans i ciutadanes del demà. Seran els ciutadans adults del demà, però avui ja són persones ciutadanes, éssers humans amb drets, deures i necessitats com les persones adultes d'avui. Així ho considerarà la Convenció sobre els drets del nin (Convenció a partir d'ara), aprovada per l'Assemblea de les Nacions Unides de 1989, ratificada per Espanya l'any 1990.

La Convenció ha estat ratificada per 192 països, un nombre més gran que qualsevol altre tractat sobre drets humans. L'únic país que no ha ratificat la Convenció són els Estats Units. L'acta de ratificació converteix els països individuals en estats part. Cada estat part és requerit perquè promogui i converteixi la Convenció en lleis, política i pràctica. La Convenció té categoria de llei internacional i a l'Estat espanyol és de compliment obligat perquè està recollida a la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor. L'article 3 d'aquesta Llei diu: «Els menors gaudiran de tots els drets que els reconeix la Constitució i els tractats Internacionals dels quals Espanya en sigui part, **especialment la Convenció dels drets del nin de Nacions Unides** i la resta dels drets garantits en l'ordenament jurídic, sense cap discriminació per raó de naixement, nacionalitat, raça, sexe, deficiència o malaltia, religió, llengua, cultura, opinió o qualsevol altra circumstància personal, familiar o social».

Participació social

La participació social és un dret reconegut –no és una obligació– de ciutadans i ciutadanes, dels éssers humans com éssers socials. És un principi fonamental de la Convenció. Malgrat això, la participació infantil és pràcticament nul·la.

Amb la nova concepció social del paper de la infància, és una exigència: una exigència de respecte, de justícia, de llibertat, que hem de desenvolupar entre totes les persones. Aquest procés només és factible des de la participació.

Roger A. Hart la defineix com la capacitat per expressar decisions reconegudes per l'entorn social que afecten la pròpia vida i/o la vida de la comunitat en què viu.

El diccionari ens aporta altres conceptes, com el de prendre part en una cosa, rebre part d'una cosa, compartir, tenir les mateixes opinions, idees, etc. que altres persones, donar notícies, comunicar, donar part... Amb totes aquestes accepcions podem reflexionar sobre diferents graus o maneres de participar: rebre, donar i compartir.

La participació infantil és un procés gradual d'ensenyança–aprenentatge que passa per diferents etapes, en què es comparteixen decisions que afecten directament la persona o la comunitat. Es considera que només en la mesura en què el nin i la nina es pugui desenvolupar com a subjecte social podrà afirmar-se com a subjecte de drets i viceversa: és un procés continu i circular, enriquit per la relació amb el seu entorn. Així, es col·loca infants i adults com a subjectes socials de drets en igualtat de condicions, tenint sempre present les seves pròpies característiques i particularitats i els graus de desenvolupament.

És utòpic esperar que en assolir la majoria d'edat es converteixin de manera automàtica en persones responsables i participatives. La capacitat per actuar s'adquireix de forma gradual, cultivant des de petits experiències d'habilitats i responsabilitats que els permeten ser protagonistes del propi desenvolupament i que n'estimulen l'autonomia.

Cal que nins i nines tinguin un espai social, que el seu protagonisme continuï emergent i que es consolidi en les mentalitats i en les actituds de la nostra societat, entesa com un espai per a la participació en què s'aprenen i s'exerceixen els drets, un espai amb

cabuda per a totes les persones, amb relacions d'interdependència. Per això és important conèixer les eines socials, les habilitats socials, la conducta social, els valors, les regles i la comunicació social, elements bàsics de la relació.

Per què la participació?

Perquè és un dret essencial de tota persona, com a membre d'una col·lectivitat; sense participació no hi ha democràcia.

Nins, nines i adolescents formen les seves pròpies opinions sobre si mateixos i sobre el món exterior des d'una edat primerenca. L'article 12 de la Convenció requereix els adults

que pensin sobre si permeten que la infantesa sigui escoltada i quant de crèdit donen a les seves opinions. No estableix una edat mínima a partir de la qual els adults hagin de prendre seriosament les opinions de nins i nines; en canvi, concedeix a tots els infants –qualsevol que sigui la seva edat i les seves circumstàncies personals– el dret a expressar les seves opinions i el dret que aquestes siguin tengudes en compte. L'article 12 es vàlid per a tots els assumptes que afectin l'infant, incloses les decisions relatives a nins i nines individuals i grups –per exemple, a les escoles o a les llars– i que afecten assumptes més amplis, com ara l'elaboració de lleis i polítiques estatals.

També s'ha de destacar que el nin, la nina i l'adolescent tenen dret a *no expressar* les seves opinions i no se'ls hauria de pressionar perquè revelin informació o diguin qualsevol cosa que no vulguin dir.

Investigacions realitzades a diferents països i cultures han demostrat que en la pràctica l'opinió de la infantesa es demana en escasses ocasions quan s'estan considerant mesures obligatòries d'atenció. Això constitueix una greu violació de la Convenció.

En general la infància no té una participació real, no posseeix uns mecanismes per demostrar la seva capacitat de discernir, opinar i actuar. Els beneficis de la participació infantil repercuteixen no només en els infants, sinó també en la comunitat:

- Permet que els individus es desenvolupin com a persones més responsables, competents i segures, mitjançant l'exercici de treballar amb els límits d'escoltar, de comunicar-se sense envair, de confiar, de convida sense excloure, de corresponsabilitzar-se...
- Millora l'organització i el funcionament de les associacions, les famílies, les escoles, les comunitats... en definitiva, de tots els àmbits en què s'han de seguir les regles del joc democràtic.
- És un antídote contra les pràctiques educatives tradicionals, atès que mitjançant una participació genuïna els nins i les nines desenvolupen habilitats de reflexió crítica i comparen perspectives, suposa un benefici doble: l'autorealització de l'infant i la democratització de la societat.

Hi ha molts d'arguments a favor de la participació, però poques experiències.

Requisits

La participació –que sempre ha de partir de la responsabilització– és, d’una banda, un fi en si mateixa i, de l’altra, un mitjà per assolir altres objectius de caire educatiu, diferents segons cada situació.

La participació infantil és una participació en relació, no es pot concebre una participació exclusivament de joves o d’infants, és una participació relacionada amb els adults, és un aprenentatge mutu.

A l’hora de plantejar la participació dels infants cal conèixer les característiques lligades a l’edat i el seu desenvolupament cognitiu i social. La indefensió els fa dependents dels adults per aconseguir un desenvolupament harmònic. El factor d’autonomia per a la defensa dels drets, que l’adult pot utilitzar, els nins i les nines no l’han assolit, encara.

GRUPS D'EDAT	CARACTERÍSTIQUES
De 8 a 11 anys	<ul style="list-style-type: none">· Desenvolupament lent· Admeten fàcilment l'autoritat dels adults· Necessitat d'un marc estable· Necessitat de ser tenguts en compte· Necessitat de ser escoltats i respostos
D'11 a 12 anys	<ul style="list-style-type: none">· Cert equilibri social· Preferència per grups estructurats
De 12 a 13 anys	<ul style="list-style-type: none">· Jutgen l'autoritat dels adults· Posen en dubte les estructures socials imposades des de la infància· Relacions efímeres· Capacitat de raonament i deducció
De 13 a 14 anys	<ul style="list-style-type: none">· Afirma la seva personalitat· Participa en el món mitjançant intermediaris· Tensions entre el passat i el futur· Encontre amb l'adult molt important
De 14 a 17 anys	<ul style="list-style-type: none">· Esperit de competència molt desenvolupat· Els costa el canvi. Volen ser adults però encara tenen la necessitat de coses de nins· Desorientats sense saber qui són o què volen ser· Rebels davant el món adult· Molt volubles· Idealistes· Consumidors· Necessitat de refugi en un grup

Voler participar és el primer requisit, la **motivació** és bàsica. La motivació genera motivació.

Sempre respectant els processos individuals de cadascú del grup; tothom no pot participar en tot i de la mateixa manera. S’han de repartir els papers, s’ha de participar amb el foment del lideratge compartit, tots són protagonistes del seu paper.

Tenir una **formació**, estar **capacitats** per participar, respectant les dinàmiques i els processos del grup, utilitzant els avantatges que ens facilita la dinàmica intergeneracional salvant els verticalismes i els paternalismes.

És imprescindible disposar d’una plataforma, una estructura, una **organització** per poder participar, en la qual es vertebrin totes les activitats.

Espais per participar

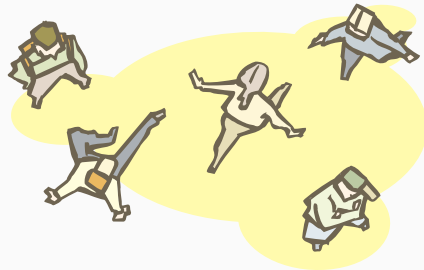
Se cerca el reconeixement del paper actiu de l’infant per contribuir en el seu propi desenvolupament, en el de la seva família i en el de la comunitat.

Els dinamitzadors i les dinamitzadores –a més de la família i altres agents implicats en el desenvolupament de la infantesa– han de posar en pràctica el postulat dels drets a expressar l’opinió i que aquesta es tengui en compte d’acord amb l’edat i la maduresa, en totes les decisions que l’afecten. Els adults han de creure en la capacitat real de la infància i els menors necessiten creure en si mateixos i en les seves capacitats, en el paper que desenvolupen dins la vida social.

L’organització i la promoció dels processos de la participació infantil han de considerar els nivells fonamentals en què els nins, les nines i els adolescents desenvolupen amb major o menor mesura les seves capacitats.

La participació dels infants ha de ser un fet, una realitat palesa en tots els àmbits de la vida; començant per la família, passant per l’escola, l’esplai, les organitzacions esportives, recreatives i culturals, fins i tot en les organitzacions governamentals, com per exemple en els ajuntaments. Hem d’aconseguir que participin en la presa de decisions de projectes com poden ser el d’una zona esportiva o en el disseny d’un centre cultural.

Les accions orientades a potenciar la capacitat de participació dels infants s'han de centrar essencialment en els espais més adients perquè comencin a assumir el dret de la participació real.

Nivells de participació: la metàfora de l'escala de Roger A. Hart

El diagrama de l'escala de participació ens ajuda a reflexionar sobre les diverses maneres i els nivells de participació que es donen, fent el símil dels esglaons d'una escala, que van des de la participació simbòlica fins al darrer escaló, que és el de la participació autèntica.

L'escala té limitacions, per exemple, en el sentit que implica que l'associació entre infant i adult és menys important que la decisió presa per l'infant. També suggereix que els adults haurien d'esforçar-se a assolir el grau més alt de l'escala sense tenir en compte l'edat ni les circumstàncies personals dels nins i les nines amb qui s'està treballant. No obstant això, l'escala és extremadament útil per detectar el perill que els adults manipulin els infants o els adolescents o els impliquin tan sols simbòlicament en la presa de decisions. També subratlla que la participació efectiva de nins, nines i adolescents transcendeix el simple fet de ser consultats sobre les seves opinions.

ESCALA DE PARTICIPACIÓ	
No participació	Participació genuïna
1. Manipulació	4. Assignats i informats
2. Decoració	5. Consultats i informats
3. Participació simbòlica	6. Iniciada pels adults amb decisions compartides
	7. Iniciada i dirigida pels menors
	8. Iniciada pels infants, decisions compartides amb els adults

ESCALA DE PARTICIPACIÓ

Bases pedagògiques de la participació

- Educació llibertadora de la persona per dotar-la d'autonomia.
- Potenciar el pensament crític.
- Acció educativa entesa en termes d'animació sociocultural com a element de transformació social, per al canvi.
- El grup prepara la persona per a la convivència democràtica i potencia i desenvolupa la persona i la societat.
- Infants i joves tenen la capacitat d'autogovern i autogestió.
- Aprendre a participar participant.
- La persona és lliure.
- La participació és un fi en si mateix i un mitjà per a la consecució d'altres objectius més ambiciosos.
- Idea d'igualtat.
- Assemblea com a espai de participació i d'opinió, en què la persona s'expressa lliurement i es prenen les decisions col·lectives consensuades com a forma d'autogovern.
- Diferents graus de responsabilitat personal amb un compromís col·lectiu.

Habilitats

Les habilitats socials són un conjunt de comportaments interpersonals complexos que permeten una interrelació millor. Les habilitats que utilitza la persona per relacionar-se condicionen la qualitat d'aquestes relacions.

El terme *habilitat* no es refereix a un tret de personalitat, sinó al conjunt de comportaments apresos, adquirits. No hi ha una definició acceptada, però podem enumerar algunes de les característiques o elements que s'hi donen:

- S'adquireixen mitjançant l'aprenentatge, l'observació, la imitació, la informació.
- Suposen iniciatives i respostes efectives i apropiades.
- Són recíproques per naturalesa.
- La pràctica està influïda per les característiques del medi.

Tenir *habilitats* socials permet a les persones expressar sentiments, necessitats, opinions. Fa que la persona se senti millor amb ella mateixa i amb els altres. És una forma de sentir-se acceptada i valorada, d'aconseguir unes interaccions positives.

Les àrees d'habilitats d'interacció social són:

- Per fer amics i amigues, per a la interacció social.
- Per conversar.
- Sentiments, emocions, opinions.
- Solució de problemes interpersonals.

Hi ha moltes tècniques perquè nins i nines aprenguin habilitats socials: la imitació, l'entrenament en la resolució de problemes, el reforç positiu, etc.

La comunicació

El fet de comunicar és una operació que posa en relació als subjectes humans, que consisteix en passar un coneixement, una informació o una emoció d'uns als altres, és a dir, realitzar un intercanvi de significació.

La comunicació és un procés bàsic per a la supervivència de qualsevol organisme. Tots els sers –en els seus aspectes biològic i social– depenen dels processos d'intercanvi d'informació amb el seu medi per a sobreviure. Sense la comunicació no hi hauria aprenentatge ni desenvolupament personal, és fonamental en la maduració, en l'equilibri psíquic i en l'actitud joiosa davant la vida, els grups i la societat.

La comunicació és a dos nivells, **verbal** (digital) i **no verbal** (analògic). El missatge digital (paraula) representa només el 7% del contingut de la comunicació, el 93% recau en com es diu, en l'expressió corporal (gesticulació, moviment, to de veu, entonació, etc.).

Per exemple, no es comunica el mateix quan es diu "estic bé" amb una cara seria, els ulls tancats, fluixet i els cos encorbat, que dir-ho amb una rialla a la boca, amb un to de veu exclamatiu i pegant bots.

També s'ha de dir que la comunicació pot ser **directa/indirecta i personal/instrumental**. Quan dues o més persones parlen es diu que utilitzen la comunicació directa i quan es comuniquen per correu electrònic utilitzen la comunicació indirecta. Una senyal de trànsit, per exemple, és una forma de comunicar instrumental. Les persones que comuniquen de forma personal ho fan amb afecte, hi posen interès i s'esforcen perquè el receptor se n'adoni del que passa en el seu interior i que en participi.

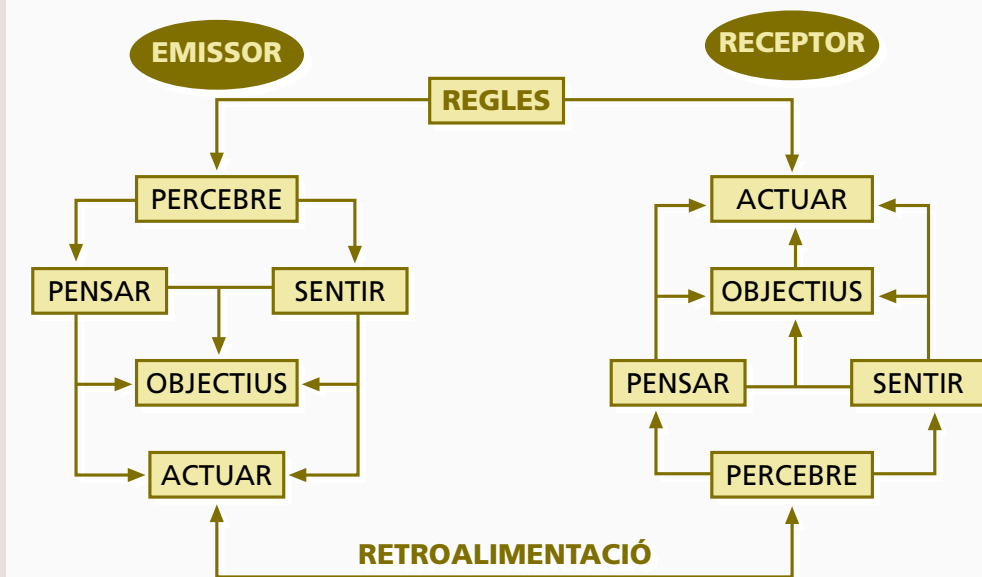
Els processos i els elements més rellevants que intervenen en la comunicació interpersonal són:

- emissor i receptor
- missatge
- objectius
- regles
- retroalimentació (*feed-back*)

L'emissor és sensible a una situació, percep, pensa i sent la situació, processa la informació recollida d'acord amb unes regles (culturals), n'estableix els objectius.

Per aconseguir els objectius s'ha d'actuar. El comportament produeix uns canvis en el medi, l'emissor els detecta mitjançant l'observació dels comportaments del receptor, que també percep, pensa, sent i actua d'acord amb els seus objectius.

La consecució dels objectius depèn, bàsicament, de com s'actua, com s'elaboren i es transmeten els missatges, gràcies a la interacció, a la retroalimentació que es genera entre l'emissor i el receptor.

A continuació s'enumeren els recursos personals que afavoreixen la comunicació:

- sentir-se acollit com a persona i ser acollidor
- no jutjar, opinar sense criticar
- empatia
- dir el que se sent i es pensa amb llibertat
- demostrar interès
- estar disposat al canvi
- escoltar
- rebutjar prejudicis
- cercar els aspectes positius de les persones
- parlar d'experiències més que d'idees
- conèixer els codis de comunicació de les diferents cultures

L'**estil** que empra una persona quan es comunica és la carta de presentació per a l'interlocutor. Pot causar impressió d'inseguretat, altivesa, agressivitat, o pot demostrar sinceritat, honestedat i fermesa. Segons faci unes expressions, utilitzi un to de veu baix o alt, unes formes verbals o unes altres es diu que utilitza l'estil **assertiu**, **inhibit** (no assertiu) o **agressiu**. La persona que utilitzi l'estil agressiu en unes circumstàncies determinades –d'acord amb uns objectius– pot ser assertiva, i això és el que condiciona la reacció de l'interlocutor.

Segons la situació, la mateixa persona pot emprar l'**estil inhibit** –parla de manera vacil·lant («tal vegada...», «bé...»), amb un to de veu baix, amb una postura tensa, retreta i sovint allunyant-se de l'interlocutor– o l'**estil agressiu** –conducta oposada a l'anterior: la parla és impositiva («no et consent que...», «fes això...»), imposa les ordres, interromp els altres, el to de veu és elevat, fa uns moviments com d'amenaça i envaeix l'espai de l'interlocutor–. Per exemple en la relació de feina pot mostrar-se inhibida i en la relació familiar ser agressiva, un tirà. Ambdós estils no solen ser efectius, solen generar conflictes interpersonals i desenvolupen una autoestima baixa perquè és una persona que no percep la sensació de control.

El tercer estil, l'**assertiu**, és un estil diferent. És un procés d'aprenentatge que

ajuda a assolir els objectius sense sacrificar les relacions futures i en el cas de no assolir-los fa que la persona se senti millor amb ella mateixa. Actuar assertivament significa que la persona expressa de manera clara i concisa el que desitja o espera de l'altra (l'interlocutor) de manera honesta i respectuosa amb el punt de vista, els drets i les necessitats d'aquesta.

Els resultats d'una conducta assertiva són: disminució de l'ansietat, unes relacions més íntimes i significatives, un major respecte cap a un mateix i una adaptació social millor.

ESTILS DE COMUNICACIÓ	NO ASSERTIU (INHIBIT)	AGRESSIU	ASSERTIU
Comportament verbal	· Vacil·lant	· Impositiu	· Ferm i directe
Comportament no verbal	· Postura del cos tancada i encorbada · Moviments forçats i rígids · To de veu baix · Cap baix i mirada baixa · Sense contacte visual · Poc contacte físic · Parla fluïda i ràpida · Postura corporal que envaeix l'espai físic de l'interlocutor	· Postura del cos i de les espatlles recta · Moviments i gestos amenaçadors · Cap enrere · Mirada fixa · To de veu elevat · Moviments corporals orientats al receptor · Espai interpersonal adequat	· Postura oberta relaxada i franca · Sense tensions musculars · Contacte visual · Cap alt · Moviments pausats i harmoniosos
Altres característiques	· Deixa violar els seus drets · Autoestima baixa · Perd oportunitats · Deixa que els altres triïn per ell/ella · Se sent sense control · No sol aconseguir els objectius	· Viola els drets dels altres · Autoestima baixa · Perd oportunitats · Aconsegueix alguns objectius, però danya les relacions · Se sent sense control	· Protegeix els seus drets i respecta els dels altres · Aconsegueix objectius sense ofendre les altres persones · Se sent satisfet/a · Té confiança en si mateix/a · Estableix la seva posició amb claredat · Tria per si mateix/a · Ofereix una explicació quan és possible · Permet a l'altra persona saber que se la comprèn i com se sent

Lideratge

La paraula *líder* ve de l'anglès *leader*, que vol dir que orienta i condueix el grup. Klein la defineix com la capacitat d'obtenir dels altres la resposta desitjada. Aquesta capacitat pot ser innata, adquirida o imaginada. És una persona elegida, el grup li reconeix una qualitat, una autoritat i li designa una funció.

El líder pot exercir el rol des d'un model **autocràtic**, un model **democràtic** o des del ***laissez faire***. En el quadre següent es poden veure les diferències i les conseqüències que es deriven d'una pràctica o d'una altra.

	AUTOCRÀTIC	DEMOCRÀTIC	LAISSEZ FAIRE
Designació del líder i presa de decisions	El líder designat o elegit, pren les decisions sense consultar els altres. No admet discussió	Es decideix la persona democràticament. Admet discussió i les decisions es prenen en comú	Líder insegur, les decisions es prenen per impulsos o desigs individuals
Actuació del líder enfront del grup	Directiu quant al contingut i al procediment. No té en compte altres idees	No directiu quant al contingut, directiu pel que fa al procediment en comptes d'arribar a la consecució de l'objectiu	No directiu en tots els àmbits. Deixa fer al grup allò que vol
Desenvolupament de les tasques	El líder utilitza totes les seves capacitats. Admet aportacions, però no accepta canvis en la manera de fer. És el responsable de tot	El líder facilita i organitza la feina col·lectiva. Fa entendre al grup els processos que es produeixen i les motivacions que els propicien. Comparteix la responsabilitat amb el grup	Tothom pot expressar els sentiments però les activitats que es realitzen no estan organitzades pel líder segons una productivitat positiva. Ningú assumeix la responsabilitat
Productivitat i satisfacció del grup	Productivitat alta sense una satisfacció adequada. Pot generar sentiment d'agressivitat i d'oposició. El grup s'enfonsa si el líder no és present i actiu en tot el procés. Manca de cohesió. Ambient negatiu	La productivitat del grup és positiva i satisfactòria. Pràcticament no hi ha agressivitat ni oposició, ni tensió. El treball produït és original i constant. El grup perduraria si hi faltàs el líder	El grup està a gust però la productivitat és escassa o nul·la. La creativitat és d'uns quants membres, no de tot el grup. El procés és desordenat i sense maduresa. Hi ha inseguretat, confusió i passivitat. El líder és ineficaç

Les **funcions** del líder han d'afavorir la producció i han de fomentar el sosteniment del grup. La funció de producció del grup suposa tres operacions de tipus tècnic i metodològic:

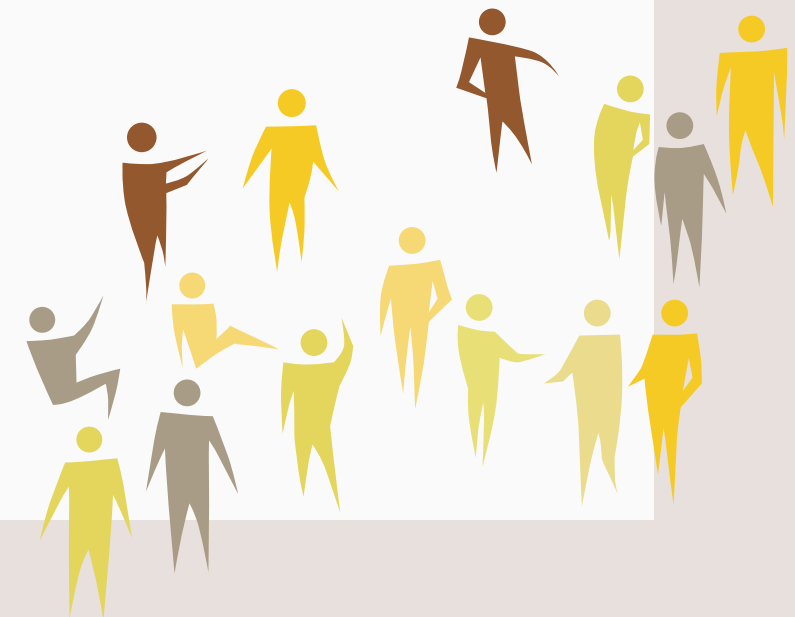
- informar i marcar un mètode de treball
- coordinar les aportacions i els esforços
- prendre decisions

Les tasques de la funció de manteniment són de caire més psicològic i relacional i abracen aspectes socioafectius:

- estimular
- facilitació social
- elucidar, aclarir, esbrinar

Hi ha diferents **classes** de líders. La persona pot ser:

- organitzadora
- carismàtica
- afectiva
- festosa
- intel·lectual

Dinamitzador/a, el paper de la persona adulta

El protagonisme és una característica de l'ésser humà que no s'ha de confondre amb l'individualisme. Ser protagonista és prendre la iniciativa, actuar, començar, cercar la manera d'involucrar-se en el procés de participació, promoure el protagonisme dels altres amb la idea de posar en pràctica el liderat compartit.

El lideratge és una característica més, determinant, dins un grup que comença. És una funció important per a la consolidació de l'estructura de funcionament i per a la definició de rols per tal de dur a terme les tasques de grup.

A més de ser importants el protagonisme i el lideratge, en el procés educatiu de participació, hi ha altres factors i habilitats socials que l'adult no pot obviar i que són imprescindibles per generar processos de participació:

La persona adulta que dinamitza el grup ha de tenir aquestes aptituds:

- Ser una persona **informada**, coneixedora de les normatives sobre els drets dels infants (principalment els que fan referència a la participació), de la realitat del món infantil, perquè les iniciatives han de sorgir de les seves necessitats i no dels desigs o de les creences dels adults.
- **Formada i preparada** sobre les teories del desenvolupament infantil, sobre tècniques de grup, sobre recursos, etc. per tal d'estimular l'acció i el funcionament del grup amb la finalitat d'aconseguir els objectius.
- Demostrar **confiança, afecte i acceptació** envers el grup i cada un dels membres.
- Creure en les **potencialitats** dels nins i les nines i fomentar-les.

- **Capacitat de comunicació**, que el missatge arribi al nivell de comprensió dels infants.
- Saber **triar i dirigir** els seus col·laboradors per **organitzar i gestionar els recursos** disponibles.
- Saber **escoltar**, per crear espais de consulta i diàleg.
- Capacitat per **prendre decisions** i establir objectius conjuntament amb el grup, **motivant i orientant** els membres convenientment.
- Ponderada **seguretat en si mateixa**, que li permeti **oferir el suport** necessari en moments d'inestabilitat o tensió.
- Saber **reforçar** les iniciatives, les decisions i l'esforç dels menors. Malgrat que les coses no hagin sortit del tot bé, ha de ser **flexible** per anar adaptant els materials, els espais, els instruments.
- Oferir un **sistema de valors** propi que coincideixi amb el del grup. La transmissió de valors es dona mitjançant la conducta humana. Per això cal mantenir un comportament coherent amb els objectius que es plantegen.
- **Capacitat de crítica** per valorar, rectificar i avaluar les actuacions.
- **Observadora subtil** per captar les inquietuds, els problemes i les necessitats dels membres del grup, sense que el grup s'adoni d'aquesta habilitat.
- Ha de crear una **relació d'iguals** en què el respecte mutu i el diàleg siguin una màxima i en què nins i nines entenguin que els adults no són perfectes, que no ho saben tot i que equivocar-se és un dret que té l'ésser humà –també cometem errors.
- **Voluntat d'aprendre** dels infants, perquè la socialització no es produeix en un sol sentit: la persona adulta també pot aprendre dels infants.
- Bon **equilibri personal**.
- Capacitat **lúdica i creativa** per **planejar** activitats engrescadores.
- Mantenir el grau de **cohesió del grup** per mantenir el nivell de **rendiment** en la consecució d'objectius.
- Capacitat per **resoldre conflictes** per tal de poder continuar amb la dinàmica i no perdre la calma.¹

¹ Krueger (1991) afegeix les característiques personals: interessar-li la gent, saber escoltar, saber comunicar de forma clara i tenir un cert sentit de l'humor.

- Ha d'exercir l'**autoritat**. Per això pot utilitzar els recursos personals:

- a) **recompensa**: estimularà iniciatives o actituds personals amb premis.
- b) **coercitiu**: castigarà no haver complert les normes establertes.
- c) **legítims**: circumscrit en un marc legal, instituïts per llei.
- d) **de referència**: crearà, juntament amb els infants, un model d'identificació.
- e) **d'expert**: els coneixements donen poder. Ha de conèixer les característiques de desenvolupament social i cognitiu relacionades amb l'edat dels infants.²

Actituds

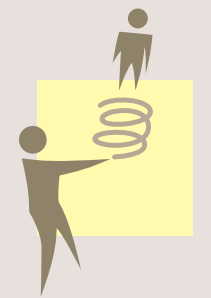
Algunes actituds són fonamentals. Podem resumir-les en les següents i fer-les comunes per a qualsevol dinamitzador o dinamitzadora:

- **Responsabilitat**: responsabilitzar-se i prendre consciència de la pròpia influència, del significat i la utilitat que té la dedicació de l'adult a l'activitat, del paper que juga l'adult.
- **Empatia**: posar-se en la situació de l'infant.
- **Respecte** a la capacitat dels infants a exercir els drets que tenen reconeguts. El menor ha de confiar en si mateix per llençar-se a dir coses.
- **Credibilitat**: els infants s'adonen quan els adults els creuen.
- **Adult de presència lleugera**: amb la presència necessària per propiciar la implicació de l'infant, ni tan invasora que impedeixi l'actuació creativa ni tan llunyana que propiciï el sentiment d'abandonament entre els infants.
- **Model**: en tot moment s'ha de creure el paper que juga, ho ha de transmetre de paraula i amb fets, amb congruència.
- **Objectivitat**: ser objectiu i realista sense ser distant.
- **Atenció**: prestar atenció o totes les necessitats, les inquietuds i els problemes de cada un dels membres del grup.
- **Consideració**: la persona està per damunt de les normes; el que passa a la persona és més important que el mètode, els temes...

² French & Raven (1959) Kisnerman (1985)

Activitats i responsabilitats inherents al rol de coordinador

- **Motivar**, induir el grup a la reflexió sobre els objectius i a l'avaluació de conductes i decisions, amb capacitat d'autoavaluació.
- **Seleccionar els continguts** que cal treballar segons els objectius marcats.
- Ajudar els membres del grup a **descobrir** i **elaborar la informació** que necessiten.
- **Crear les condicions** oportunes per facilitar l'**assumpció de rols** flexibles de tal manera que els membres del grup puguin descobrir i experimentar distintes formes de col·laboració en la tasca.
- **Fomentar independència** entre els membres de l'equip i maduresa en el grup sense adoptar actituds directives ni presentar la conducta pròpia com a model a seguir. Ha de mantenir una *presència lleugera* i respectar els ritmes i la seva actuació activa, creativa.
- **Estimular la reflexió** transformant l'actitud per la qual cada membre o subgrup es cregui en possessió de la veritat en un procés d'estudi de problemes per aconseguir l'objectiu desitjat.
- Percebre i poder assenyalar al grup com s'estan desenvolupant els diferents **rols** posats en pràctica, així com les **implicacions** de cadascú.

El grup

No podem parlar de participar sense parlar del grup com a espai de participació. L'acció de participar implica l'existència del grup, va íntimament lligada al desenvolupament del grup. L'ésser humà viu en societat, no per tendències instintives sinó per viure entre persones, la qual cosa fa que ha d'aprendre a relacionar-se. Per desenvolupar-se necessita els altres, el grup.

Un grup social està format per un nombre determinat de persones unides per assolir un objectiu comú, percebut i acceptat per tots. F. Munné el defineix com una pluralitat de persones interrelacionades perquè cada una d'elles desenvolupi un determinat rol segons uns objectius comuns, més o menys compartits i que interactuen d'acord amb un sistema de pautes establertes.

En la participació intervenen una sèrie de valors. S'ha d'aconseguir la motivació individual per arribar a la motivació del grup i la implicació dels membres del grup, per la qual cosa s'han de treballar les habilitats socials que propicien el clima idoni per proporcionar tots aquests factors.

Característiques del grup

1. El grup proporciona el sentiment de pertinença, de *nosaltres*. Aquest sentiment de cohesió i de solidaritat fa que la persona es vinculi amb la resta dels membres del grup i diferenciï el propi grup de la resta de grups, que la persona prengui consciència de:

- unitat quan hi ha distribució de funcions
- progressos del grup quant a la consecució d'objectius
- a major participació, major identificació, major motivació i major capacitat.

2. Organització. Per assolir els objectius i mantenir l'estabilitat del grup és necessari

seguir un sistema de regles i normes per distribuir les tasques i diferenciar les funcions de cadascú.

3. Motivació. Les persones necessiten cobrir necessitats individuals; per això formen un grup o s'ajunten a un que ja funciona, perquè se senten identificats amb els altres membres, pels objectius o per l'atracció de les activitats.

4. Interdependència o interacció. Les persones que el componen s'influeixen mútuament.

Classes de grups

Hi ha moltes formes d'estar juntes més de dues persones. No és el mateix un grup de persones acaramel·lades a la cua d'un cinema que un grup d'infants que juguen a un parc, que un equip de nines que juguen un partit de bàsquet, etc. Uns es troben ocasionalment i els altres estan organitzats, cada membre compleix un paper, té un objectiu.

Entre aquestes formacions podem parlar de distintes formes d'agrupar-se: massa, multitud, petit grup, gran grup, institució, associació, organització... En unes es dona la convivència i en d'altres una mera coexistència.

Condicions

Perquè hi hagi un grup s'han de donar un mínim de condicions:

- **La pertinença** al grup pot ser voluntària o obligada. Per exemple, es pertany a una família i es tria el partit polític al qual una persona està afiliada.
- **L'estructura**. Una estructura formal, organitzada, distribueix les funcions i en una estructura informal les relacions socials són directes i personals i els mateixos membres es reparteixen les funcions. Es poden donar juntes en el mateix grup.
- **Els objectius**. La finalitat pot estar en el mateix grup –per exemple, en el grup d'amics– o fora, com és el cas d'una associació de veïnats en què la finalitat no és un fi en si mateix: s'agrupen per aconseguir uns objectius.
- **La interacció**. En els grups primaris com la família, la interacció és directa. Hi ha una interdependència dels membres per satisfer unes necessitats. En els grups secundaris, regits per institucions, la interacció està jerarquitzada, amb més rigidesa o menys.

Etales de la vida dels grups d'aprenentatge

Els grups tenen vida pròpia. Tenen un moment inicial, creixen i durant aquest desenvolupament van superant unes crisis. Passen per les fases de producció i s'acaba la història, quan s'ha assolit l'objectiu, acaba la vida del grup.

- Etapa d'**inclusió i seguretat**. Els membres han de sentir-se segurs i integrats, han d'entendre el grup.
- Etapa d'**estructuració**. Els membres han d'estar disposats a desinhibir-se, a desenvolupar la confiança que promourà la feina en grup i la participació. S'estableix la correspondència entre les expectatives i la realitat.
- Etapa de **desenvolupament**. És l'etapa de transició entre la insatisfacció i la producció; a vegades és molt ràpida. Augmenta l'autoestima dels membres, cosa que produeix

un augment progressiu de la feina. Consolida la participació i la cohesió; les expectatives i la realitat convergeixen.

- Etapa de **producció**. En aquesta etapa el grup és capaç de modificar la situació perquè ja és capaç de reflexionar sobre les seves accions i les metes que té plantejades. Orienta l'aprenentatge per aconseguir l'objectiu.
- Etapa de **finalització**. És una etapa molt curta, però és molt important treballar la dissolució del grup: no ha de suposar un tall, una experiència negativa. Pot generar un sentiment de pèrdua.

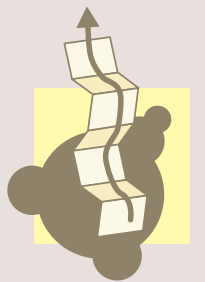
Aquestes són les etapes per les quals passen les persones des del moment en què es reuneixen com a individus aïllats fins que aconsegueixen conformar un grup i funcionar com a tal.

Tècniques

Amb l'expressió *tècniques de grup* es designa el conjunt de mitjans, instruments i procediments que, aplicats a la feina en grup, serveixen per desenvolupar la seva eficàcia i fer realitat les seves potencialitats, estimular l'acció i el funcionament del grup per aconseguir els objectius propis. Serveixen per donar serietat i per aprofundir, crear grup, cercar solucions, resoldre conflictes.

Hi ha diferents classes de tècniques:

- Tècniques de presentació, per prendre consciència de grup perquè els membres es coneguin.
- Tècniques de coneixement mutu i de confiança (dinàmica de grups), per potenciar l'autoestima i el coneixement personal i crear un clima de confiança de grup.
- Tècniques d'estudi i treball de temes (Philip 66, pluja d'idees...), per afavorir la participació activa i eliminar la possible passivitat d'alguns membres, per millorar l'organització del grup.

- Tècniques de presentació de valors, perquè les persones s'adonin de l'experiència pròpia, de les seves idees, sentiments, criteris i motivacions, i perquè en desenvolupin de nous.
- Tècniques de creativitat, per estimular i desenvolupar la imaginació i la improvisació de les persones, per propiciar que els membres expressin les seves idees.
- Tècniques d'avaluació. Avaluar és una tècnica excel·lent per millorar, per progressar.

Rols

El rol és la conducta que s'espera d'un membre per ocupar una posició determinada dins l'estructura del grup. És a dir, és el paper assignat a cada actor o actriu en una obra; el paper de cadascú està relacionat amb el de l'altre.

Les persones poden interpretar papers diferents, segons estan en un grup o en un altre. Els infants –en el joc simbòlic– aprenen a representar diferents papers (camioner, mare, infermer...). Dins el grup trobam diferents formes d'actuar: tímid, crític, positiu, agressor, sabotejador, observador, estimulador, iniciador, graciós, tancat, etc.

És important recordar que els infants aprenen a desenvolupar diferents papers en el grup d'iguals. A vegades, per necessitats del grup, han de representar un paper que no els agrada. Per exemple, per representar el rol de persona harmonitzadora cal ser amable, simpàtic i escoltar tothom, amb un gran domini del cos per indicar que s'està relaxat.

S'ha d'anar molt amb compte de no confondre rols de feina amb les *etiquetes*; aquestes danyen l'autoestima de la persona i li impedeixen d'anar provant altres rols.

Els rols poden ser classificats:

- de treball: serveixen al grup per organitzar la tasca de cadascú
- socioafectius: generen actituds i estats emocionals
- individuals: la persona persegueix un objectiu

Hi ha molts papers: harmonitzador, moral, efectiu, iniciador, reductor de tensions, dominador, negativista, desertor, agressor, etc. El paper de líder és especialment significatiu.

Normes

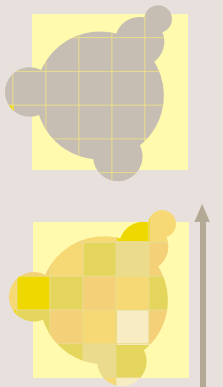
Són les regles de conducta establertes per les persones d'un grup. Intervenien sobre el que pensa i sent la persona, no només sobre les conductes. Estan influïdes per les regles socials externes al grup, ajuden a percebre el que és acceptable o refutable. Solen ser acceptades per unanimitat; si algú no les comparteix, sol anar-se'n del grup.

Aspectes de la participació

- Al principi els membres cerquen **seguretat**.
- Els membres cerquen la sinceritat dels altres, cerquen la **confiança**.
- La **tolerància** dona pas a la **participació** unànime.
- L'**estructura** del grup permet organitzar-se, distribuir les funcions, tractar les normes...
- L'**autoregulació** del funcionament del grup permet avaluar i controlar el seu funcionament.

Aspectes per avaluar

- Organització i estructura de la participació
- Autoavaluació
- Consecució d'objectius
- Funcionament (coses per millorar)
- Jerarquia de participació dels membres del grup
- Participació de gènere
- Espais de participació: disseny, tipus, participants...
- Processos de la presa de decisions
- Programa de participació social i democràtica
- Participació com a metodologia d'acció emancipadora
- Factors possibilitadors del desenvolupament de processos participatius

Conseqüències de la participació

CONSEQÜÈNCIES POSITIVES DE LA PARTICIPACIÓ	CONSEQÜÈNCIES NEGATIVES DE LA NO-PARTICIPACIÓ
<ul style="list-style-type: none"> ● Millora de les capacitats i les potencialitats personals ● Autonomia ● Creativitat ● Experimentació ● Capacitat d'enraonament i elecció ● Aprenentatge dels errors, major experiència formativa ● Configuració d'una major personalitat ● Sentit crític ● Reconeixement ● Resposta afectiva ● Seguretat ● Desenvolupa l'autoestima ● Increment de les relacions personals i l'intercanvi d'idees ● Aprenentatge més sòlid ● Major compromís social ● Utilització dels recursos personals ● Desenvolupament de la capacitat d'escolta, de negociació, d'elecció d'alternatives ● Aprenentatge de valors democràtics: participació, llibertat ● Valors de la democràcia intergeneracional ● Infància com a subjecte social actiu ● Exercici i reivindicació de drets d'expressió ● Infància com a protagonista social ● Major riquesa i diversitat social 	<ul style="list-style-type: none"> ● Dependència, falta de decisió ● Iniciativa escassa ● Passivitat, comoditat, conformisme ● Alienació, manca de resposta en situacions crítiques ● Manca de sentit crític ● Inseguretat, autoestima baixa ● Desmotivació, pèrdua d'il·lusió ● Reducció de la creativitat i imaginació, si les activitats són dirigides ● Estancament en el desenvolupament personal i formatiu ● Temor a la llibertat per manca de presa de decisions ● Baixa capacitat de comunicació, manca d'expressió dels desigs, emocions i necessitats ● Baix aprenentatge de valors democràtics ● Desigualtat intergeneracional ● Infància com a objecte no participatiu ● No representació social de la infància ● Desconeixement dels drets d'expressió ● Invisibilitat social de la infància

Fonts bibliogràfiques i documentals

- Drets dels infants, avui. Govern de les Illes Balears. Conselleria de Benestar Social i Conselleria d'Educació i Cultura.
- Drets humans avui. Justícia i Pau-Mallorca.
- Manual de formación pedagógica básica para formadores. F. Cabrera, T. Donoso, M. A. Marín. Ed. PPU.
- Manual para el educador social. Habilidades de comunicación en la relación de ayuda. Miguel Costa Cabanillas i Ernesto López Méndez. Ministerio de Asuntos Sociales 1991.
- Indicadores para la creación de las ciudades amigas de los niños y las niñas. Mª Ángeles Espinosa Bayal. Comunicación IV Jornadas de la Red Local a favor de los Derechos de la Infancia y la Adolescencia. Fuenlabrada 12-14 de Diciembre de 2001.
- Educa, no pegues. Campaña para la sensibilización contra el castigo físico en la familia. Material y actividades de tiempo libre Save the Children.
- El nostre barri. Grup de treball de l'Estei-Pitiüses. Quaderns d'Educació. Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Conselleria de Cultura.
- La infancia en el centro de atención: un manual para la investigación participativa con niños. Save the Children.
- Projecte participació. ODDM 2002-05-24.
- La participació dels nens, nenes i adolescents en la vida social de la ciutat de Cornellà de Llobregat.
- Informe taller de trabajo sobre participación infantil. Con Roger Hart.
- El grupo y su eficacia. Trinidad Núñez y Felicidad Loscortales. Ed. UEB, S.L. 1997, Barcelona.
- Técnicas grupales. Manual del Instructor. Sesiones Básicas de Información.
- La ciudad de los niños. Francesco Tonucci. Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- Manual sobre el derecho a la participación. Hacia la participación real. Un enfoque de construcción de ciudadanía. Unicef Comité País Vasco. Gobierno Vasco. Departamento de Educación.

- Participación infantil en el tiempo libre. Reflexiones y experiencias, una mirada desde los adultos y la infancia. Plataforma Organizaciones INFANCIA.
- Material didáctico. Haz que se cumplan tus derechos. UNICEF. ASDE.
- Ciutat i educació. Ajuntament de Ciutadella de Menorca. Pla d'infància – 2 Aportacions i La ciutat dels Infants. Activitats extraescolars. Educació i sostenibilitat – 1 Aportacions.
- Participando que es gerundio. Pautas educativas para trabajar la participación infantil. Consejo de la Juventud de España.
- Trabajo social y los derechos del niño. Manual de Formación para la Profesión sobre la Convención de las Naciones Unidas. Federación Internacional de Trabajadores Sociales.
- La protección de los menores. Derechos y recursos para su atención. Mª Teresa Martín López. Monografías Civitas.

Fonamentació normativa i legislativa

- Declaració dels drets del nin (1959 - ONU).
- Convenció sobre els drets del nin (20 de novembre de 1989 - ONU).
- Carta del drets fonamentals de la Unió Europea (7 de desembre de 2000 - Consell Europeu de Niza).
- Constitució Espanyola.
- Decret 16/1997 de 30 de gener de creació de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor del Govern de les Illes Balears, modificat pel Decret 83/1998 d'11 de setembre i pel Decret 25/2000 de 25 de febrer.

Aquesta bibliografia es pot consultar i deixar en préstec a la biblioteca de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor (ODDM), al carrer de Jeroni Antich, núm. 5, 1r, de Palma, tel. 971 17 77 22, de 8 h a 15 h. Li recomanem que consulti les fitxes de la nostra pàgina web: <oddm.caib.es>.

